

KULT HOR V NEOLITU? NEO- A ENEOLITICKÉ NÁLEZY Z HOR A VRCHŮ ČESKÉHO STŘEDOHOŘÍ

Marie ZÁPOTOCKÁ – Milan ZÁPOTOCKÝ

Z. Smrž: „Nová memoria mohou být v podstatě objevena jen náhodou, občas snad i pracným vyhodnocením starších nálezů.“

1. Úvod

Při sběru dokladů o neolitickém osídlení dolního Poohří a přilehlého labského pravobřeží, území dnešního okresu Litoměřice (Zápotocká 2009), jsme konstatovali existenci několika lokalit, jež neodpovídají běžné představě pravěkých sídelních areálů. Jde o nálezy jednak keramiky, jednak kamenných broušených i štípaných nástrojů, pocházející z vrcholů či svahů kopců západní, milešovské, i východní, litoměřické části Českého středohoří, včetně několika vrchů na jeho jižním předhůří, na Podřipsku, a na západním okraji Polomených hor. Zatímco nálezy keramiky jsou datovatelné – tři náležejí kultuře s vypíchanou keramikou a jeden „páskové“ neolitické kultuře bez bližšího rozlišení, u broušené industrie se musíme – též s ohledem na skutečnost, že jde o exempláře zčásti nezvěstné či v současnosti nedostupné – spokojit jen s obecným zařazením do mladší doby kamenné, event. do eneolitu. V našem příspěvku, kromě soupisu těchto artefaktů a zvážení jejich vztahu k osídlení regionu, poukážeme i na možnosti jejich interpretace.

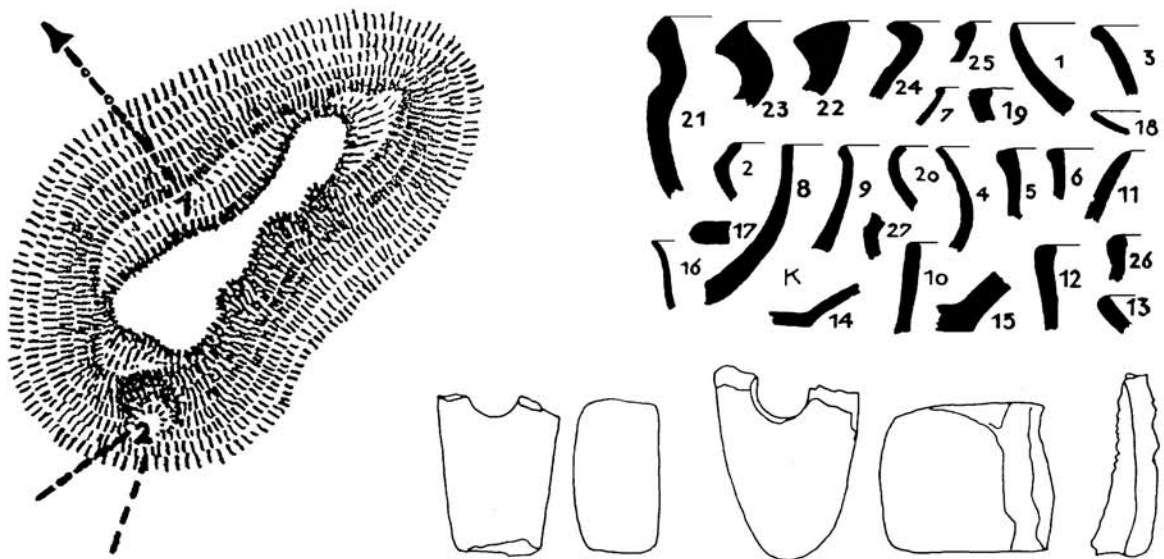
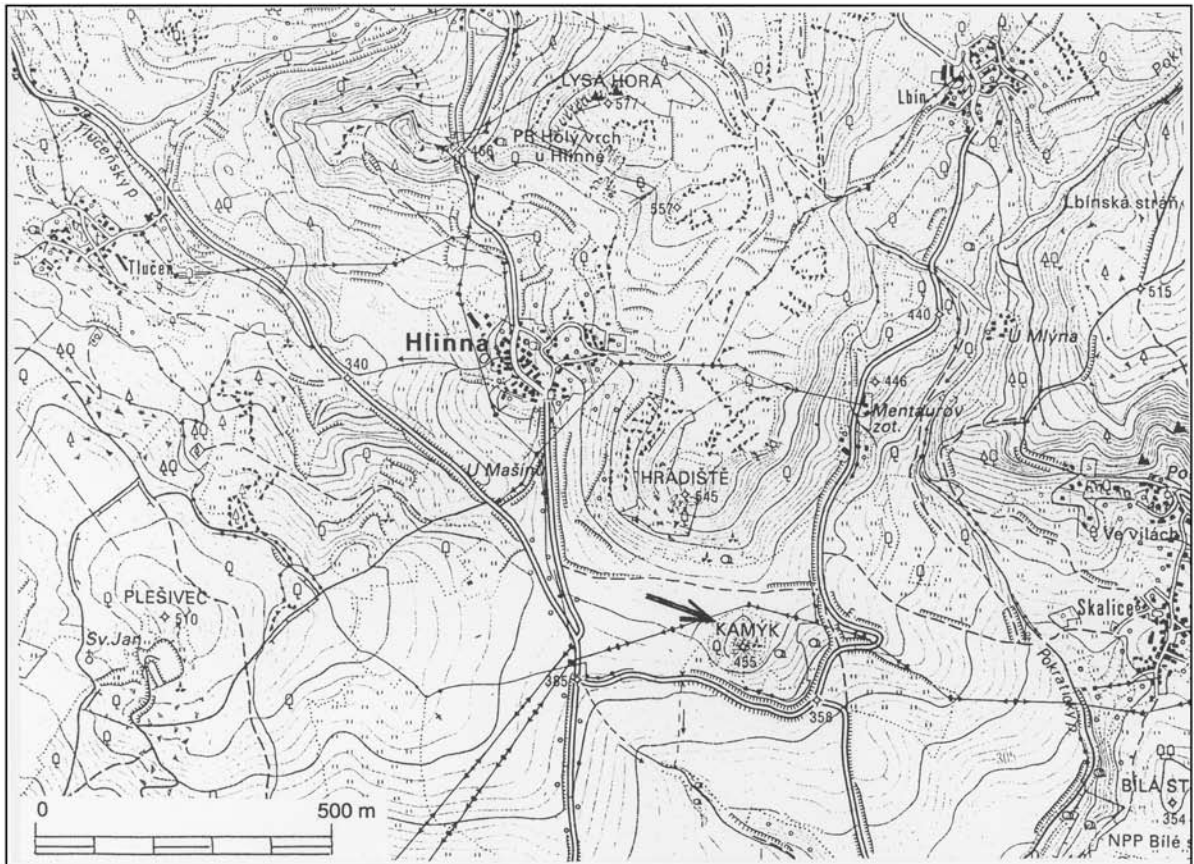
2. Neolitická keramika z hor a vrchů

2.1. Soupis nálezů

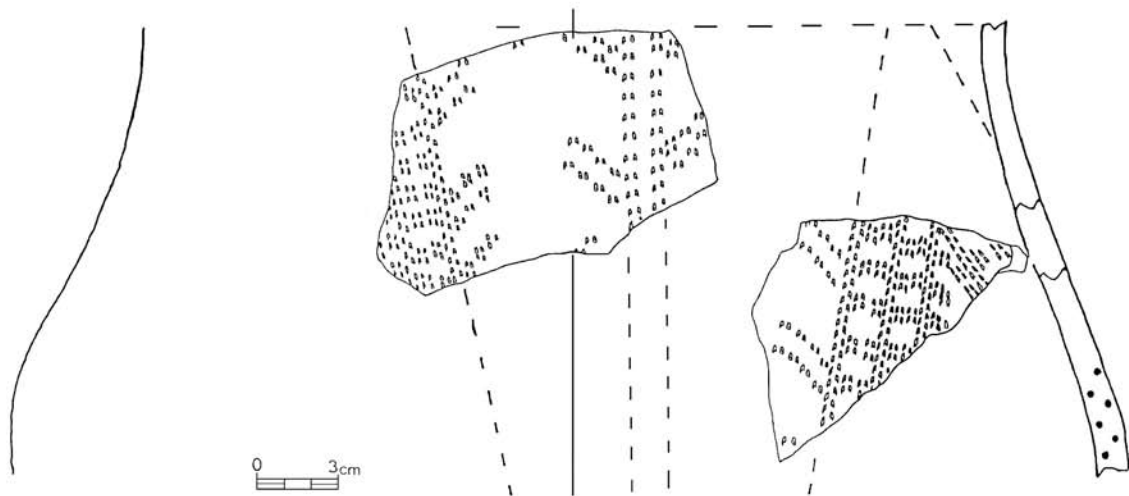
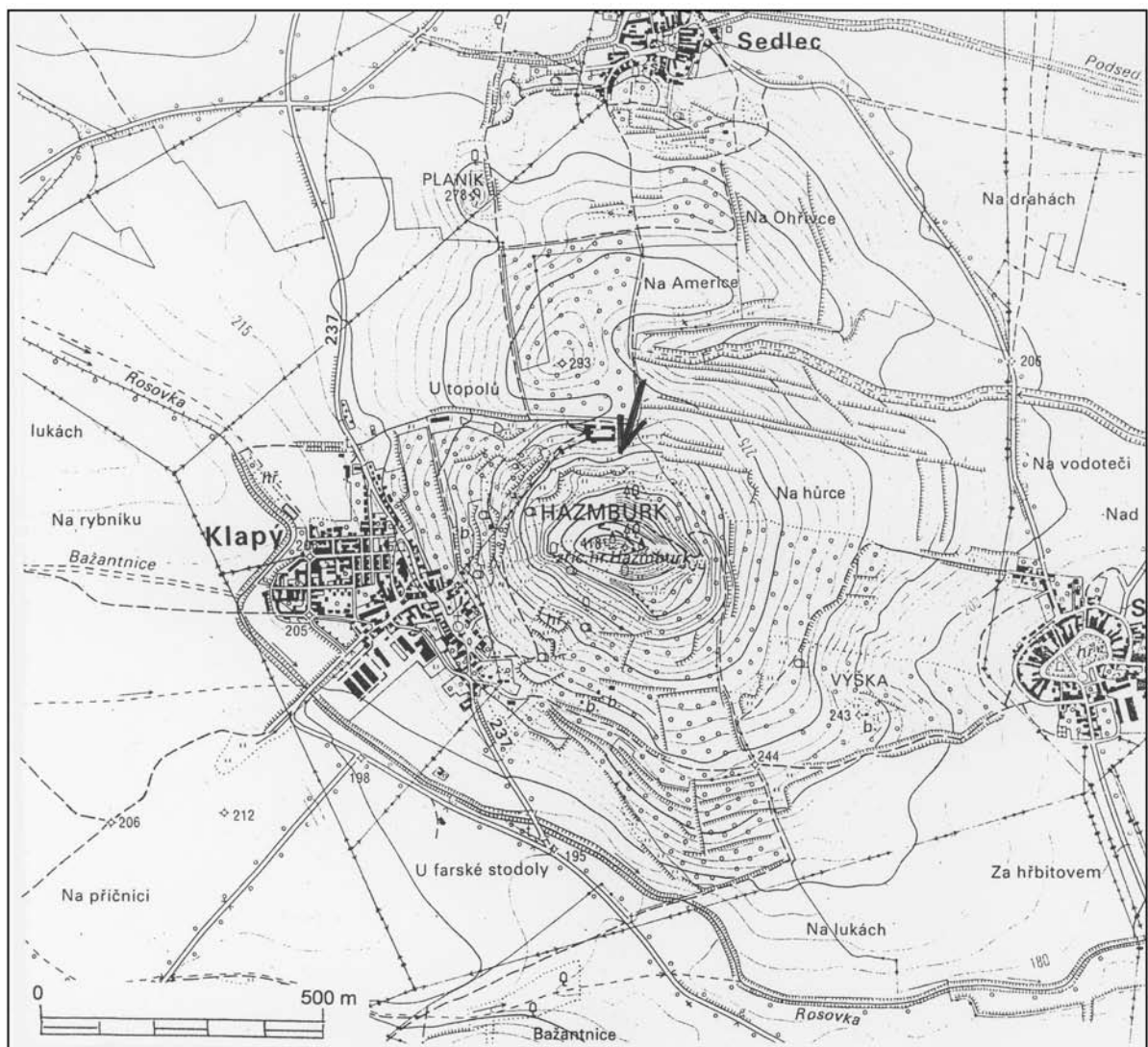
Malé Hradiště, zvané též Kamýk či Kamejček (kat. obec Hlinná, ZM 10 02-41-22; 390:161). Strmý bazaltový kopec hrotitého tvaru, 455 m n.m., při jižním úpatí hory Hradiště (545 m n.m.), nad soutokem Tlučeňského a Pokratického potoka (*obr. 1*).

Podle J. Kerna (1925, 171) zde „bei der Abschotterung am NW Abhänge des Kleinen Radischken, wobei zur Schottergewinnung die Decke von losem Basaltgeröll bis auf das feste Gestein darunter abgehoben wurde“ nalezeny roztroušeně zlomky keramiky, přesleny a kamenné i bronzové nástroje, které se sem zřejmě dostaly sesuvem z větší výšky již v pravěku. Mezi hojnějšími nálezy z mladšího pravěku (k. lužická a laténská) a středověku uvádí J. Kern také zlomek polokulovité misky páskové keramiky (Kern 1925, Abb. 1:1 – ein gelbgraues

Randstück einer bandkeramischen Schüssel der bekannten mehr oder minder halbkugeligen Form ohne Standfläche) a jordanovské (Abb. 1:3 – lichtbraunes Randstück einer kleinen Schüssel vom Jordansmühler Typus mit scharfem Randknick), jakož i zlomky kamenných neolitických a eneolitických broušených nástrojů (Abb. 3:1,2,3) a mlýnských kamenů – drtidel z žernoseckého porfyru. Podle *H. Preidela* (1942, 6, 5) odtud pochází

Obr. 1. Vrch Malé Hradistě (Kamýk), obec Hlinná, okr. Litoměřice. Výřez z mapy ZM 02-413 1:25 000 a nálezy podle Kern 1925, Abb. 1 (keramika); Abb. 3 (kamenné nástroje); Abb. 4 (mapka lokality); č. 1 neolitická miska.

Obr. 2. Vrch Házmburk, obec Klapý, okr. Litoměřice. Výřez z mapy ZM 02-433 1:25 000 s lokalitou a rekonstruovaná část nádoby, pocházející z lomu na severní straně hory, nad dvorem Podhora.

i k. vypíchaná. Složení nálezového souboru ukazuje na dlouhodobější frekventovanost této polohy, přičemž plochou, z níž se nálezy sesuly, byl zřejmě úzký, k SZ obrácený skalnatý stupeň těsně pod příkrým vrcholem (*Kern 1925, Abb. 4:1*). Nálezy jsou uloženy v M Litoměřice inv. č. 7843-7914, dnes nepřístupné. J. Kern interpretuje tuto polohu jako signální stanici, *M. Zápotocký (1989, 528)* jako strategický bod, spíše než běžné sídliště.

Házmburk (kat. obec Klapý, ZM 10 02-43-16; 128:146). Strmý čedičový kopec (418 m n.m.) vyniká osaměle z mírně zvlněné Klapské tabule mezi jižními svahy Milešovského středohoří a dolní Ohří, z jihu obtékány říčkou Rosovkou (Klapským potokem), ze severu Podsedickým potokem (*obr. 2; 3*).

Vypíchaná keramika pochází z lomu na severní straně vrchu nad samotou Podhora. V březnu r. 1986 zde našel J. Zlatohlávek dva zlomky z jedné nádoby a předal je do M Litoměřice s údajem: „V nánosů hlíny utržené ze stěny lomu.“ Oba střepy pocházejí z těla vysoké hrůškovité nádoby značných rozměrů (průměr těla cca 30 cm). Výzdoba provedená středním dvojvpichem sestává z širokých pásů krokvic přerušovaných dělicími pásy. Jak krokvice, tak i dělicí motiv jsou lemovány šikmými řadami krátkých dvojvpichů. Podle výzdoby nádobu datujeme na začátek mladšího stupně StK, do fáze IVa, event. na konec III. fáze. Nález je uložen v M Litoměřice inv. č. 4406 (dosud nepublikován, za upozornění děkujeme V. Salačovi).

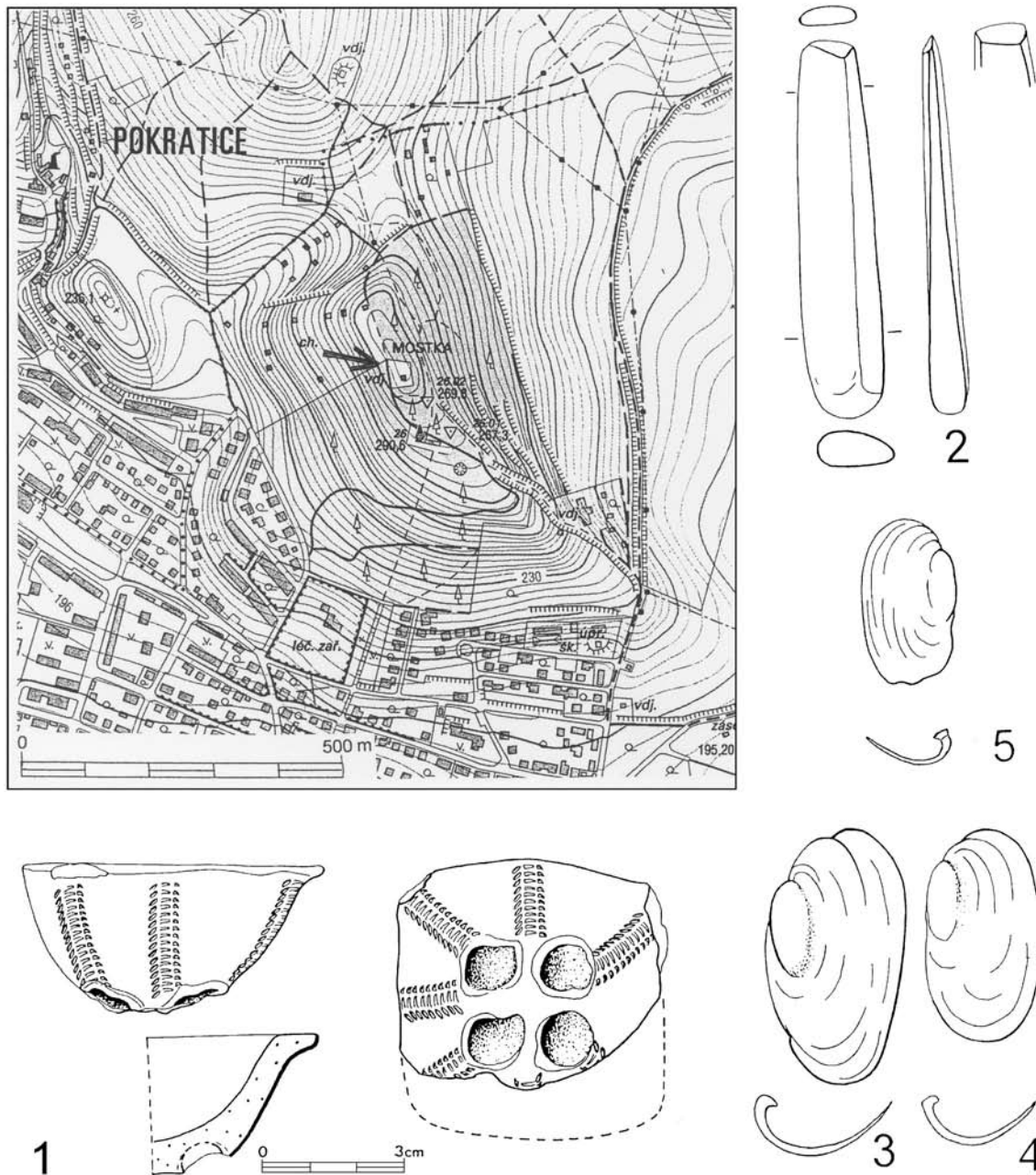
Nálezy z kamenolomů s obou stran Házmburku a blíže nelokalizované nálezy po sesuvech půdy v místě obce, včetně neo- a eneolitických kamenných nástrojů, byly předávány od konce 19. stol. do býv. muzea v Libochovicích. Do období neolitu řadí *M. Zápotocký (1963, 435, obr. 142: plánek lokality s místy nálezů)* broušené kamenné nástroje uložené dnes v M Litoměřice sb. Libochovice: masivní kopytovitý sekeromlat d. 36 cm inv. č. L55, souměrné ostří sekeromlatu L175 (oba bez přesnějšího určení místa nálezů), plochou kopytovitou sekeru L370 a kopytovitou sekeru s tupě špičatým týlem L371 (obě nalezeny na jižním svahu). Datování dalších broušených nástrojů z Házmburku, stejně jako štípané industrie, není jednoznačné (neolit/eneolit, dva fasované sekeromlaty k. šňůrové; M Litoměřice inv. č. 20585-9). Nejbohatší nálezy jsou z doby bronzové. Depot pěti seker a dvou náramků nalezen – podobně jako keramika k. vypíchané – nad dvorem Podhorou; stalo se tak v r. 1938 při kopání sesuté hlíny. Sídlištní nálezy z doby bronzové, halštatské, laténské, římské a hradištní pocházejí hlavně z poloh „Městečko“ a „Vinice“ na jižní a jihovýchodní straně vrchu. K pravěkým nálezům z Házmburku viz *Zápotocký 1969, 336; Blažek – Kotyza 1990, 14; Smrž 1991, 79*.

Obr. 3. Hora Házmburk. Letecký snímek M. Gojdy. Dvůr Podhora, nad ním lom, odkud pochází nález keramiky.

Mostná hora-Mostka (kat. území Litoměřice, ZM 10 02-43-03; 135:264). Výrazný sopečný kopec (270-275 m n.m.) na severním okraji města (*obr. 4; 5*).

Při hloubení základů pro stavbu nového hostince „Bergwirtschaft“ na vrcholové partii příkrého kopce nalezeno v březnu 1910 – podle původního údaje H. Ankerta – „7 Schädelbrchst., eine neolithische 4-Fußschale“. Miska se čtyřmi vytaženými cípy v rozích a čtyřmi odlomenými nožkami (průměr 60 mm, s cípy až 80 mm, zachovaná v. 32 mm) je zdobená sedmi svislými pásy ze širokých trojvpichů (po jednom od každého cípu a dalšími třemi mezi cípy, jeden vynechán). Ze 7 zlomků lebky 6 patří nedospělému a 1 dospělému jedinci (určen J. Chochola). V M Litoměřice v krabici s původním údajem uloženy ještě další předměty, které nemusí ale mohou být součástí nálezů z r. 1910: kamenné dlátko d. 82 mm; odštěpek pazourku s bulbem 13 × 11 × 4 mm; 3 skořápky říční škeble, d. 56, 46, 36 mm; úlomek zvířecího zubu (neurčeno). M Litoměřice, sb. H. Ankert, nečíslováno. Podle skladby souboru jsem nevyklučovala, že celý soubor mohl tvořit obsah hrobu (*Zápotocká 1998, 213*). Jiné nálezy z vrcholu Mostné hory nejsou zmiňovány.

Obr. 4. Vrch Mostná hora (Mostka), obec Litoměřice, okr. Litoměřice. Výřez z mapy ZM 02-43-03 1:20 000 s lokalitou a nálezy získané při kopání základů hostince na vrcholu kopce.

Ovčín (kat. území Radostice, obec Vchynice, ZM 10 02-3-06; 205:214). Čedičový kopec (431 m n.m.) leží JZ od obce, na jihovýchodním okraji Milešovského středohoří (*obr. 6*).

V kamenolomu na úbočí kopce nalezena mezi kameny – ne na podloží – část vysoké rozměrné nádoby hruškovitého tvaru (průměr okraje 16 cm, zach. v. 23 cm, pův. v. cca 30 cm) s trojitým pupkem na ostré výduti. Výzdoba hlavního motivu krokvic a okrajového pásu je provedena čtyřvpichy, dělicí motiv nad pupky šikmými pásy krátkých trojvpichů. Celá nádoba svou výzdobou i provedením působí výjimečným dojmem. Nálezce H. Rozenkranz z Vchynic ji předal lovosickému sběrateli G. Justovi (Just, G., Tagesbuch, 166: 5. 12. 1935 „Vor acht Tagen war beim Steinrücken in Vovčín ein Stück eines Stichbandgefäßes gefunden worden. Der Finder H. Rozenkranz aus Wchinitz der er mir überließ, sagte mir, daß Stücke davon nach Kostial gekommen seien, wovon ein Herr Effenberger von dort wisse. Die Scherben sollen nicht am Grunde, sondern zwischen den Steinen gelegen haben. Für sie wurde schon die Gendarmerie mobilisiert“). Uloženo v M Litoměřice sb. Just-Tschakert inv. č. 1112. Místem nálezu je nejspíše úpatí vrcholového kužele na jižní či jihovýchodní straně kopce, kde již v r. 1934 při lámání kamene či rozebírání sutě na ploše suťového pole došlo k objevu pokladu asi 200 bronzových hřiven ze starší doby bronzové. Situace zde byla patrně obdobná jako v případě Malého Hradiště či Házmburku, kde se střepy do kamenné sutě kryjící svahy vrchu dostaly nejspíše splachem či sesuvem z vrcholových partií (*Zápotocký 1969, 338*).

Obr. 5. Litoměřice, na severním okraji města hrotitý kopec Mostka (zelený), v pozadí Litoměřické středohoří s Malým Hradištěm.

2.2. Datování

Trojici nálezů – z Mostné hory, Házmburku a Ovčína – lze celkem bezpečně datovat na počátek **mladšího stupně české vypíchané keramiky**. Překvapující je, že všechny tři nádoby představují svým tvarem i provedením v rámci této kultury výjimečné exempláře. Masivní tvrdě vypálená polokulovitá miska na čtyřech plných nožkách se čtyřmi vytaženými cípy z Mostné hory nemá v našem materiálu přímé analogie; dno se 4 odlomenými nožkami z Duban, okr. Litoměřice, pochází z nádoby tvarově nerekonstruovatelné (*Zápotocká 2009, tab. 4:2*). Dokonale provedená výzdoba širokými tremolovými trojvpichy i tvar naznačují výjimečný účel. Také vysoké hruškovité nádoby z Házmburku a Ovčína, obě nezvyklé svou velikostí, patří mezi řídce se vyskytující tvary. Nápadně podobná je navíc i jejich výzdoba: vysoké a úzké krokvice i dělicí pásy mezi nimi lemují v obou případech šikmé řady jednotlivých vpichů, přičemž provedení ornamentace, speciálně u nádoby z Ovčína, je naprosto precizní. Ani tyto nádoby se nedají považovat za běžné kuchyňské zboží. V materiálu z Litoměřicka známe jen dva podobně kvalitně provedené exempláře: jednu z Lovosic, podle doprovodného materiálu z fáze III, a další z Litoměřic – Akciové cihelny (*Zápotocká 2009, tab. 15:1; 100:1*). Ze středních Čech je podobná ná-

doba s přesekávanými pupky na výduti z Řeporyj, okr. Praha-západ (*Stocký 1926*, tab. LI:3) a další pochází z hrobu v Praze-Tróji (*Zápotocká 1998*, 97:1). Pouze nezdobená polokulovitá miska z Malého Hradiště patří mezi běžné a časté zboží jak keramiky lineární, tak i vypíchané a není přesněji datovatelná.

Pokud jde o stáří neolitické keramiky z vrcholů kopců Českého středohoří, zatím se zdá, že jde o jev spadající až do období kultury s vypíchanou keramikou, přesněji do doby jejího mladšího stupně. Počet nálezů je ovšem příliš nízký, než abychom nemohli v tomto směru čekat překvapení.

2.3. Poloha v krajině, vztah k osídlení

Z vrcholu **Malého Hradiště** je široký rozhled do údolí Labe a stejně je tomu naopak: dvojice Malé a Velké Hradiště na okraji Středohoří poutají na první pohled pozornost obyvatel nížiny. Souvislé neolitické osídlení je nejbližší odtud doloženo na J a JV v Pokraticích (cca 2 km), Žitenicích (cca 3,5 km) a na několika sídelních areálech v Litoměřicích, na JZ ve Velkých Žernosekách (4,5 km) a na Z v Libochovanech (cca 5 km). Směrem k S jsou z oblasti Litoměřického středohoří známy již jen nálezy kamenných nástrojů. Pro období mladšího pravěku zde *J. Kern (1925)* předpokládal – podle artefaktů sídlištního rázu – trvalejší pobyt menší komunity, využívající malý plochý stupeň a plnicí patrně funkci pozorovací stanice (Signalstation), s hospodářským zázemím nejspíše níže v údolí Pokratického potoka. Zda se tímto způsobem dá hodnotit i jediný prokazatelný zlomek běžné neolitické misky, je sporné.

Osamělý mohutný kužel **Házmburku** je ještě nápadnější a jeho vrchol nabízí daleký pohled otevřený do všech stran. Nejbližší osady s lineární i vypíchanou keramikou se nacházejí jednak severně odtud, na Modle v okolí Lučňánské mlýna v Chodovicích, v Třebenicích a v Úpohlavech (cca 3-5 km) a pak jižně od jeho úpatí, na terasách Ohře, nejbližší v Libochovicích (cca 3,5 km). Vlastní Klapská tabule, v jejímž středu se vrch tyčí, zůstala v neolitu prakticky neosídlená, alespoň zatím jsou zdejší katastry bez sídlištních nálezů z tohoto období. Místo nálezu bohatě zdobené nádoby i jeho charakter lze těžko hodnotit jako prostředí běžného sídliště. V jiné situaci jsou doklady osídlení z mladších období, protože ty pocházejí z míst mírnějších svahů, z poloh „Městečko“ a „Vinice“ na jihovýchodní straně Házmburku.

Z vrcholu **Mostné hory**, i když je nejnižší z jmenovaných kopců, se nabízí široký výhled do kraje, na město, labskou nížinu i na západní část Českého středohoří. Oproti prvním dvěma jmenovaným lokalitám leží Mostka přímo v centru bohatě osídlené oblasti. Nejbližší neolitické sídelní polohy se nacházejí na jejím jižním úpatí na litoměřickém Dominikánském pahorku (cca 900 m od jejího vrcholu), na severní straně v Pokraticích (cca 500 m) a na jihovýchodní v Žitenicích (cca 1 300 m). Umístění vlastního nálezu na samém vrcholu kopce i jeho složení jsou, podobně jako v případě dalších podobně lokovaných nálezů, výjimečné a ukazují na zvláštní (pohřební, kultovní?) funkci lokality.

Stejně jako z předchozích kopců i z **Ovčína** se otevírá impozantní široký výhled, tentokrát otevřený k východu, do polabské nížiny, k Lovosicím a Litoměřicím, a na jih, na plochu Klapské tabule s Házmburkem. Směrem na západ a sever pokračuje již téměř souvislé pásmo Milešovského středohoří, jehož okraj tvoří právě Ovčín a ještě vyšší Lovoš. Nejbližší osady s nálezy lineární i vypíchané keramiky se rozkládaly přímo pod kopcem v Radosticích a Vchynicích, a dále k Z hlavně na území Lovosic. Ve Vchynicích v r. 2008 zkoumal M. Půlpán z ÚAPPSZČ v Mostě jiný neprofánní objekt: kruhovitý příkop – rondel – první rondel na Litoměřicku, zjištěný geofyzikální prospekci (*Křivánek 2009*); datovaný je do mladšího stupně vypíchané keramiky, měl by tedy být rámcově současný s nálezem z Ovčína, event. těsně jej následovat. Existence dalšího rondelu – druhého na Litoměřicku – byla ověřena leteckou i geofyzikální prospekci pod Řípem ve Straškově (*Gojda 2001*; *Křivánek 2002*). Stejně jako předchozí horské lokality nepatří ani sopečný vrch Ovčín mezi běžné neolitické sídlištní polohy. Také zde vede nález velké, bohatě zdobené nádoby, původně jistě celé, spíše k domněnce o výjimečnosti nálezu a neprofánní funkci zdejší lokality.

Všechny čtyři kopce (na mapě *obr. 7* označené hvězdičkou a číslované) vykazují několik společných rysů: 1) ve všech případech se jedná o sopečné kopce charakteristického tvaru, jejichž příkrý vrchol naprosto neodpovídá běžným sídelním polohám; 2) ze všech je široký výhled otevřený buď do všech (Házmburk, Mostná hora), nebo alespoň tří světových stran (Ovčín, Malé Hradiště); 3) všechny čtyři jsou také z dálky viditelné; a konečně 4) všechny jsou dosažitelné ze sídlišť, rozkládajících se v úrodné nížině pod nimi, maximálně během jedné hodiny pěší chůze.

V dalších rysech se liší: 1) Házmburk a Mostná hora jsou kopce samostatně ležící, vybočující z masivu Českého středohoří, zatímco Ovčín a Malé Hradiště se tyčí na jeho okraji, jako jeho součást; 2) tři z kopců přesahují výšku 400 m n.m., jen Mostná hora (275 m n.m.) je až o 150 m nižší; 3) tři nálezy byly získány z kamenné sutě (kamenných moří) na svazích kopců, kam se s vysokou pravděpodobností dostaly z výše položeného místa

a jen „hrob – oběťina“ na Mostce se našla při kopání základů stavby přímo na vrcholu; 4) vypíchaná keramika z Mostné hory, Ovčina a Házmburku je svým způsobem výjimečná, rozhodně nejde o běžné stolní zboží; proti tomu polokulovitá miska z Malého Hradiště je v obou neolitických kulturách standardním tvarem; 5) k souboru z Mostné hory patří kromě keramiky i zlomky lebek dvou jedinců, dítěte a dospělé osoby; 6) na třech kopcích – na Ovčíně, Házmburku i na Malém Hradišti – se našly, prakticky na stejných místech jako neolitická keramika, též depoty bronzů z různých období doby bronzové.

3. Kamenné broušené nástroje z hor, vrchů a vysokých poloh nesídlíštního charakteru

3.1. Nálezy broušené industrie lokalizované na konkrétní hory a vrchy

Kromě keramiky se jako indikátor neprofánního vztahu k horským polohám v oblasti Českého středohoří nabízí i další nálezová kategorie, která je navíc ve sbírkách severočeských muzeí překvapivě čteně zastoupená: broušená industrie. Celkem 18 nálezů jednoho či více artefaktů je přímo lokalizováno na určité hory a vrchy (*kap. 3.1.*), u dalších, získaných z katastrů obcí ve Středohoří, přesná lokace chybí (*kap. 3.2.*). Na mapě (*obr. 7*) jsou označené trojúhelníkem: ty z kopců jsou číslovány dle seznamu, ostatní pouze zakresleny na katastr obce:

1) Vrch **Blešno** (520 m n.m.), kat. území Blešno, obec Dřemčice. Dvě sekerky nalezeny na vrchu Blešno, bez bližších okolností (M Litoměřice sb. Třebenice inv. č. TA109, TA120; *Blažek – Kotyza 1995*, 13). Z nejbližšího okolí je znám jediný neolitický artefakt: mramorový náramek z Dřemčic, z místa výskytu a těžby českých granátů. Souvislé neolitické osídlení je známo jižněji odtud až v podhůří, v Solanech a Dlažkovicích.

2) Vrch **Boreč** (446 m n.m.), obec Boreč. 14 pazourkových čepelí získal v r. 1946 p. učitel F. Frühauf od zaměstnanců lesní správy, kteří je našli na vrchu samém nebo v jeho okolí při vysazování stromků v hl. asi 50 cm. Neolit/eneolit, spolu s čepelemi nevýrazné střepy z doby bronzové (M Teplice inv. č. 3772-3785; *Budinský 1966*, 12, obr. 1; *Vencl 1967*, 180, obr. 51; *Zápotocký 1969*, 344). Vzhledem k tomu, že vrch vyniká svou polohou na okraji Středohoří a navíc je proslulý exhalacemi (z hlubokých trhlin uniká teplý a vlhký vzduch, takže i v zimě je kolem nich zelená vegetace), je pravděpodobné, že depot lze dát do souvislosti s vlastním vrchem. Sousední vrch Ovčín s nálezem nádoby k. vypíchané (*srv. výše*) je odtud vzdálen cca 3 km, neolitické osídlení ve Vchynicích cca 4 km.

3) Vrch **Hořice** (325 m n.m.), kat. území Brocno, obec Chcebus. Broušená i štípaná industrie pochází ze sběrů uč. Líbala; uložení nezjištěno (zpráva č. j. 304/23 v archivu ARÚ). Neolitické osídlení je na katastru známé z několika poloh. Obec leží na východním okraji souvislého osídlení labského pravobřeží, kopec Hořice již na západním okraji Polomených hor.

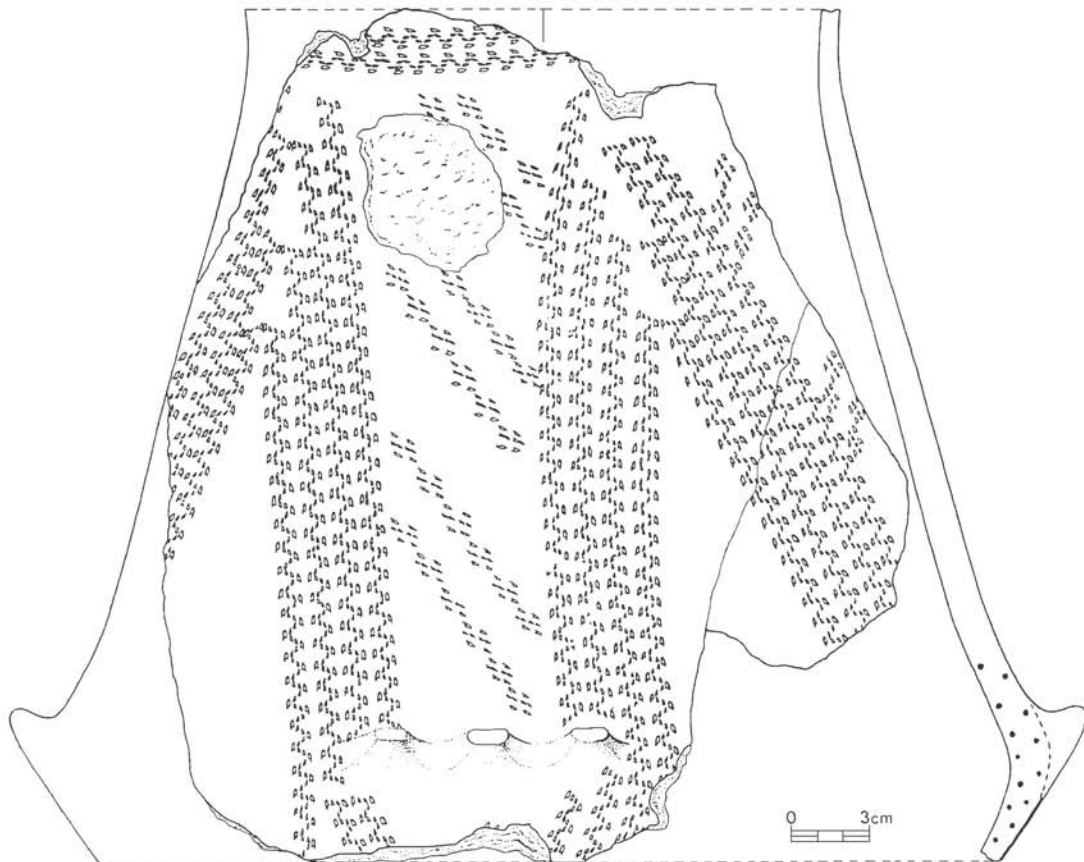
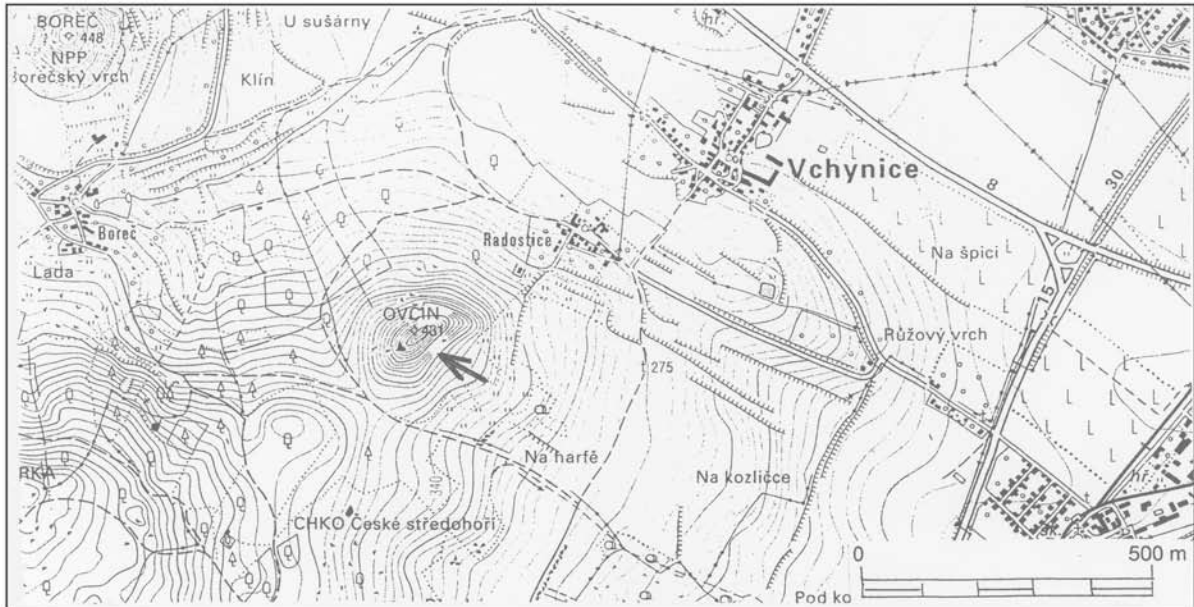
4) Vrch **Ostrý** (553 m n.m.), kat. území Březno, obec Velemín. Sekeromlat a zlomky kamenných nástrojů pocházejí ze sběrů „k vrchu Ostrý a neznámé polohy“ (M Teplice př. č. 121-2, 4 až 7/80). Vrch Ostrý je v samém středu Milešovského středohoří, nejbližší neolitické nálezy známe z Velemína (*Budinský 1985*, 10), na úbočí vrchu se našla halštatská bronzová sekerka s raménky, interpretovaná nejspíše jako cestovní oběťina (*Hašek – Smrž – Šilhová 2007*, 336).

5) Vrch **Srna** (402 m n.m.), kat. území Dobkovičky, obec Chotiměř. R. v. Weinzierl obdržel dva kamenné sekeromlaty s vrchu Srna (Rehberge), v r. 1881 parohovou motyku a kamenný sekeromlat, další v r. 1894 (M Teplice př. č. 124-2 až 3/80; *Hantschel 1897*, 15; *Budinský 1985*, 12). Vrch Srna tvoří okraj Středohoří nad Libochovanskou kotlinou, přímo pod ním v Dobkovičkách bylo na trase dálnice zkoumáno sídlíště s vypíchanou keramikou (ÚAPPSZČ Most).

6) Návrší **Dobrý** (311 m n.m.), obec Chotiměř. Sekeromlat a sekera nalezeny při sběru na poli přímo na ploše vrchu (Dobraiplatte; *Zápotocký 1975*, 42). M Litoměřice inv. č. 2510-11. Návrší nad Milešovským potokem není výrazné, ale vzhledem k poloze na okraji Libochovanské kotliny je výrazně převýšené. Bohaté neolitické osídlení na terase Labe v Malých Žernosekách a ve Lhotce nad Labem je odtud cca 3 km. Z Maderova kamenolomu pod Dobrým, z prostoru lomů na porfyr, těženého od neolitu až do středověku, se dochovala kolekce broušené industrie a depot tří bronzových dýk (*Zápotocký 1969*, 337),

7) Vrch **Hořidla** (372 m n.m.), obec Chotiměř. F. Hantschel: „...am 11. Mai 1861 schenkte Conservator F. Benesch einen durchbohrten Steinhammer, der auf diesem Berge gefunden worden war. Im Jahre 1874 wurden daselbst in den grubenförmigen Vertiefungen...auf der Kuttendorfer Seite mehrere Steinäxte gefunden...“

(Hantschel 1897, 22; Sklenář 1992, 79; NM inv. č. 7003, 9020). Jde o trojici nižších kopců v podhůří Sedla; nejbližší lokality lineární i vypíchané keramiky leží na S odtud v Liběšicích (cca 1,5 km), na JV zhruba stejně vzdálené v Břehoryjích na Studeném potoce a na JZ, směrem k Labi, v Encovanech.

Obr. 6. Vrch Ovcín, k.ú. Radostice, okr. Litoměřice. Výřez z mapy ZM 02-431 1:25 000 s lokalitou a část nádoby nalezená v kamenolomu na svahu kopce.

8) Vrch **Plešivec** (509 m n.m.) a hrad **Kamýk**, obec Kamýk. Dvě sekery z vrchu Plešivce jsou ve sbírce H. Ankerta v M Litoměřice inv. č. 400/A, 1774. Plešivec leží na západním okraji Litoměřického středohoří nad Libochovanskou kotlinou; podobně jako na Borči pozorovány i zde mikroexhalace. Z úpatí vrchu pocházejí i dva depoty bronzů. Také na jižním úpatí skalnatého vrchu s hradem Kamýkem nalezena údajně broušená industrie (M Teplice př. č. 131-1/80; *Preidel 1942*, 67; *Budinský 1985*, 17; *Zápotocký 1969*, 336). Sídlištní polohy s lineární i vypíchanou keramikou zjištěny cca 2 km na SZ a JZ odtud, v Libochovanech a Velkých Žernosekách.

9) Vrch **Lada** (292 m n.m.), kat. území Lada, obec Strážiště. Kopytovitý sekeromlat údajně nalezen na „Wachbergu“ (patrně původní název vrchu); muzeu v Úštěku jej prodal 29. 5. 1902 p. Valentin (M Litoměřice sb. Úštěk inv. č. 10187; *Zápotocký 1972*, 69). Nízký kopec mezi Úštěckým a Studeným potokem jižně od Úštěka, zhruba uprostřed mezi Břehoryjemi a Rochovem, obou katastrů s neolitickým osídlením.

10) Vrch **Lovoš** (570 m n.m.), obec Oparno. Sekerka z vrchu Lovoš je uložena v M Litoměřice inv. č. K2662. Nález sekerky z vrcholu Lovoše zmiňuje i F. Hantschel dle ústního sdělení od R. Weinzierla. Zda jde o stejný či dva různé artefakty, není jasné (*Hantschel 1897*, 39). Z. Smrž a J. Blažek odtud uvádějí „nerevidovatelné nálezy střepů ze sběrů a narušení“, římskou sponu a starohradištní střepy (*Smrž 1991*, 83; *Smrž – Blažek 2002*, 798). Vysoký kopec na východním okraji Milešovského středohoří, pod jehož úpatím leží Lovosice s bohatým pravěkým osídlením.

11) **Tříkřížový vrch-Hrádek** (263 m n.m.), obec Libochovany. Jedna neolitická sekerka se podle E. Gattermanna nacházela ve sbírce p. Madera a jiná dle sdělení R. Weinzierla uložena v M Ústí n. L. (*Hantschel 1897*, 39). Tříkřížový vrch je akropolí pravěkého a raně středověké hradiště, dominující nad pravým břehem Labe v České bráně; přímo pod vrchem z řeky vybagrován známý depot z mladší doby bronzové, interpretovaný též jako nález votivního charakteru (*Zápotocký 1969*, 302). Nejbližší neolitické osídlení je známo na S odtud v Libochovanech a na J ve Velkých Žernosekách.

12) Hora **Říp** (456 m n.m.), obec Mnetěš. Nálezy ze Řípu se podrobně zabývali *Waldhauser – Novák – Slabina (2008, 300, obr. 2:2-3)*. Do období neolitu až eneolitu datují sekerku NM inv. č. H1 9857 a část sekeromlatu inv. č. H1 10213, ostatní nálezy jsou již eneolitické a z doby bronzové. Posvátná hora Říp vystupující z Podřipské nížiny je viditelná z velké části středních Čech. Vlastní Podřipsko je však na neolitické nálezy, oproti jiným částem Litoměřicka, překvapivě chudé; známe odtud jen tři lokality: 1) v Mnetěši, přímo pod jižním úpatím Řípu, se nalezla blíže nedatovatelná neolitická keramika a četné kamenné nástroje; 2) u Straškova byl pomocí leteckého snímkování a geofyzikálním měřením rozpoznán rondel, podle tvaru patrně z doby k. s vypíchanou keramikou; 3) z Bechlína pochází jedna nádoba téže kultury; nepotvrzen je nález lineární keramiky z Roudnice (*Zápotocký 1977*, 65; *Gojda 2001*, 7; *Křivánek 2002*, 4).

13) **Vršetín-Obřický vrch?** Severně od Obřic, přímo nad obcí, se tyčí kopec zvaný **Vršetín** (470 m n.m.), jediný sopečný vrch na kat. území Obřic, obec Podsedice. Patrně odtud je sekeromlat nalezený „na Obřickém vrchu“, bez okolností a data nálezu (M Litoměřice sb. Třeбенice inv. č. TA1). Další kamenný nástroj nalezený „pod Obřickým vrchem“ je uložen v M Ústí n. L. sb. Rauch inv. č. 1981 a v M Teplice sekeromlat kultury se šňůrovou keramikou (*Cvrková 1984*, 58; *Budinský 1985*, 51; *Blažek – Kotyza 1995*, 23). Vrch Vršetín u Obřic je jižním výběžkem Milešovského středohoří, mezi údolím Modly a Dlažkovického potoka. Na obou potocích je už doloženo neolitické osídlení.

14) Vrch **Debus** (404 m n.m.), obec Prackovice nad Labem. Zlomek těžkého pracovního sekeromlatu (neolit/eneolit) získán z profilu kulturní vrstvy odkryté po zřícení stěny kamenolomu v l. 1969-70; z vrstvy též mladobronzové a laténské střepy. M Litoměřice. Vrch na V straně Milešovického středohoří, dominující levobřežní straně Libochovanské kotliny. Neolitické osídlení zjištěno přímo pod Debusem v Prackovicích n. L. (*Zápotocký 1989*, 517, obr. 10; 16:1).

15) Vrch **Kvítel** (354 m n.m.), obec Solany. Sekeromlat a další broušená industrie z tohoto vrchu jsou uloženy v M Litoměřice ve sb. Ankert inv. č. 673-4, 684 a v M Ústí n. L. ve sb. Rauchově i. č. 2784, 2786-7 (*Stocký 1926*, mapa III; *Preidel 1942*, 44; *Cvrková 1984*, 61). Kvítel leží na J okraji Milešovského středohoří, nad obcí Solany; odkud je znám pohřeb v sídlištní jámě s keramikou vypíchanou.

16) Hora **Sedlo** (726 m n.m.), obec Trnoblany. Zlomky broušených nástrojů z úpatí hory na katastru Trnoblany a Liběšic získal MUDr. Bacher před r. 1868 a předal do Zemského musea. Podle Hantschela daroval majitel pole na svahu Sedla p. Schwabke kamenný mlat s navrtaným otvorem do sbírky Excursions-Clubu v Konojedech. Na východním úpatí hory nalezen depot bronzů (*Hantschel 1897*, 255; *Sklenář 1992*, 122; *Zápotocký 1969*, 339). Nálezy i ze Srdova na V straně Sedla. Sedlo je nejvyšší horou na jižním okraji Litoměřického středohoří, s dalekým výhledem přes litoměřické pravobřeží a Podřipsko až do středních Čech. Při jižním obvodu Sedla se táhne bohaté neolitické osídlení na katastrech Soběnic a Horních Řepčic, v první čtvrtině min. století soustavně sledované K. Lichtenfeldem na ploše rozsáhlých chmelnic.

17) Návrší **Budina** (319 m n.m.), obec Úštěk. Samostatný vrch jižně od Úštěka, obtékaný ze Z a S strany Úštěckým, z jihu Hrádeckým potokem. Sekerka se symetrickým ostřím v M Litoměřice sb. Úštěk inv. č. 10221

(Zápotocký 1972, 70, obr. 2:6). Nejbližší neolitické osídlení zjištěno v Úštěku. Vrch je zdaleka viditelný; když J. Kern popisoval nálezy z cca 5 km vzdálených Břehoryj, poznamenal: „viele Streufunde gegen die Budina“ (Kernova mapa lokalit s komentářem, rkp. v M Litoměřice).

18) Vrch **Sovice** (278 m n.m.), kat. úz. Vetlá, obec Vrbice. Sekeromlat nalezený před r. 1900 „proti vrchu Sovice“ je uložen v NM inv. č. 9024. Další z vrchu Sovice předal p. Zahálka v r. 1959 do M Litoměřice (Zápotocký 1975, 57). Sovice je relativně nízký oblý kopec mezi Labem a Obrtkou, tvarem podobný Řípu, ale vzhledem k nadmořské výšce okolní krajiny (150-170 m) působí impozantně; patrně pravěké výšinné sídliště a slovanské hradiště (Zápotocký 1975, 211, 314; Trefný et al. 2007). Hojně neolitické osídlení je nejbližší odtud na Obrtce (Hoštka) a v meandru Labe (Kyškovice, Vědomice).

3.2. Broušená industrie bez přesnější lokace z katastrů obcí v Českém středohoří

Kromě 18 lokalit předchozího soupisu jsou neolitické kamenné nástroje známé ještě z území dalších obcí, v jejichž obvodu či blízkosti se tyčí výrazné kopce Českého středohoří, přičemž většina z nich leží už vně hranic neolitického osídlení.

I. Litoměřické středohoří. Z této východní, resp. pravobřežní části Středohoří jsou nálezy tohoto druhu vcelku sporadické:

1) Z Dubičné, obec Konojedy, nad níž se tyčila výrazná **Dubí Hora** (463 m n.m.) uvádí A. Stocký (1926) na své mapě neolitický kamenný nástroj; pod Dubí Horou objeven též depot bronzů (Zápotocký 1972, 68).

2) Nedaleký Lukov na Úštěckém potoce je nejsevernější neolitickou lokalitou na Litoměřicku, další sídlištní lokality byly zjištěny ve Stvolínkách, již v okrese Česká Lípa; kamenné nástroje zde pocházejí z úpatí bazaltového kopce **Ronova** (Zápotocký 1999, 61).

3) Myštice, obec Chudoslavice leží na úpatí vrchu **Liščina** (436 m n.m.); odtud má být broušená industrie (Preidel 1942, 67) a na Liščině samém, zvaném též Zlatý vrch (Goldberg) a známém, podobně jako vrch Boreč, svými mikroexhalacemi, nalezeno mezi lety 1853-1936 několik depotů bronzových předmětů (Zápotocký 1969, 337). Neolitické osídlení je známo v cca 5 km vzdálených Ploskovicích.

4) V Třebušíně, na jižní straně hory **Kalich** (538 m n.m.), u rybníka J od obce nalezen v r. 1957 sekeromlat (M Litoměřice inv. č. 1058; Zápotocký 1975, 56). Bohatě osídlený mikroareál se nachází asi 4 km jižněji na Lučním potoce, který od hory Kalich přitéká.

5) Na východním úpatí hory **Sedla** (726 m n.m.) v Srdově nalezena sekera se zúženým týlem, darovaná v r. 1902 do muzea v Úštěku, dnes M Litoměřice sb. Úštěk inv. č. 10186 (Zápotocký 1972, 69).

II. Milešovské středohoří. Odtud, ze západní, resp. levobřežní části Středohoří, jsou nálezy broušených nástrojů o poznání četnější než z části východní; jistý podíl na této asymetrii má sběratelská činnost barona Raucha, jehož sbírka, dnes v ústeckém muzeu, sestávala z valné části právě z artefaktů z této oblasti, z okolí pnětluckého zámku (Zápotocký 1975, 36):

1) V okolí Kocourova (obec Medvědice), na úpatí hory **Lhota** (571 m n.m.), v samém centru Středohoří nalezen v r. 1917 klín (M Teplice př. č. 2/81; Budinský 1985, 18).

2) Jižně od Kocourova, z Lipé (obec Medvědice), na V úpatí **Lipské hory** (688 m n.m.), uvádí H. Preidel (1942, 69) kamennou industrii. Medvědice samotné leží na S straně téže hory. Sekerka odtud je v M Litoměřice inv. č. 1087 a několik nástrojů z okolí obce v M Ústí n. L. sb. Rauch inv. č. 2274-6, 2350 (Preidel 1942, 68; Cvrková 1984, 57).

3) Obec Milešov obklopují ze všech stran výrazné vrchy, z nichž nejvyšší a nejmajestátnější je **Milešovka** (837 m n.m.). Z Milešova je sekeromlat (M Litoměřice inv. č. 74), další uložen v M Teplice a několik broušených nástrojů je také v M Ústí n. L. sb. Rauch inv. č. 2269-70, 2318 (Preidel 1942, 69; Cvrková 1984, 57; Budinský 1985, 59). Z téže obce pocházejí i ojedinělé nálezy bronzů (Zápotocký 1969, 342; Smrž – Blažek 2002, 798).

4) Sutom (obec Vlastislav) leží na úpatí dvou spojených vrchů, **Sutomského** (508 m n.m.) a **Holého** (458 m n.m.). Podle H. Preidla (1942, 69) odtud byla v M Teplice broušená industrie. Na jižním úpatí obou vrchů je osada Dříněk, k.ú. Teplá, odkud je sekerka v M Litoměřice sb. Třebenice inv. č. T28 (Blažek – Kotyza 1995, 27).

5) Z Teplé (obec Třebenice) na S straně vrchu **Vršetína** (470 m n.m.) pocházejí dva sekeromlaty (M Litoměřice sb. Třebenice inv. č. T5, 28; Blažek – Kotyza 1995, 27).

6) Z Vlastislavi na S straně vrchu **Plešivce** (477 m n.m.), z osady Chrástná, je větší množství kamenných nástrojů (M Litoměřice sb. Třebenice i. č. T38, 67-8, 73-4, 81, 96-7, K1028; a další z neznámé polohy v M Ústí n. L. Rauchova sb. inv. č. 1980, 3111-16; Cvrková 1984, 63; Blažek – Kotyza 1995, 33).

7) Z Pnětluk (obec Podsedice) na J straně vrchu **Plešivce** je z různých poloh početná kolekce nástrojů (M Litoměřice sb. Třebenice inv. č. T46, 48-9, 51, 53, 56-7, 59-62, 85, 91, 102 a v M Ústí n. L. sb. Rauch z polohy Striemel č. 2831-3, 2835-46, 2848-9, 2852, 2855-8, 2860-3, 2869, jiné z neznámých poloh, i. č. 2288-90, 2292-6, 2298-9, 2305, 2307-8, 2314-16, 2319, 2321, 2323, 2346-9, 2351-3, 2357, 2373-6, 2383, 2387, 2389-95, 2397, 2408-9, 2411, 2412-14, 2416, 2418, 2428, 2444-6, 2450, 2460, 2462-4, 2486, 3037, 3131; *Cvrková 1984*, 58; *Blažek – Kotyza 1995*, 23). Množství nálezů naznačuje, že patrně až sem, do uzavřeného údolí proti toku Podsedického potoka postoupilo neolitické osídlení, keramikou však dosud nepotvrzené. Podobně lze interpretovat i nálezy z oblasti horní Modly, po jejímž toku neolitické osídlení dosáhlo nejspíše až do prostoru Vlastislavi.

8) Skalice (obec Staré) leží pod **Solanskou horou** (638 m n.m.), na Z okraji litoměřického okresu. Kamenný klín z neznámé polohy, dar p. Ringela, je odtud v M Litoměřice inv. č. 12 (*Preidel 1942*, 68).

3.3. Vztah k osídlení

Celkem jsme tedy evidovali na 33 případech, kdy na vrcholcích, úpatích či v těsné blízkosti hor, kopců či vrchů výrazného tvaru, v několika případech též s mikroexhalačními příznaky, se našly broušené nástroje, převážně z mladší doby kamenné. Podstatné přitom je, že většina z nich pochází z míst ležících už vně hranic neolitické ekumeny, tak jak se rýsují dle stávajícího stavu nálezů a souborů sídlištního rázu. Sídelní areály na celém Litoměřicku nepřekračují izočáru 300 m n.m., a i k té dosahují jen výjimečně, zatímco jednotlivé kusy broušené industrie pocházejí i z centrálních a vrcholových partií obou částí Středohoří (srv. mapu *obr. 7; 8*). Přejechání z nížiny do kopců je zde náhlý a relativně prudký, což je důvodem, proč vzdálenost „horských“ nálezů od nejbližších neolitických sídlišť nepřekračuje v žádném případě 10 km.

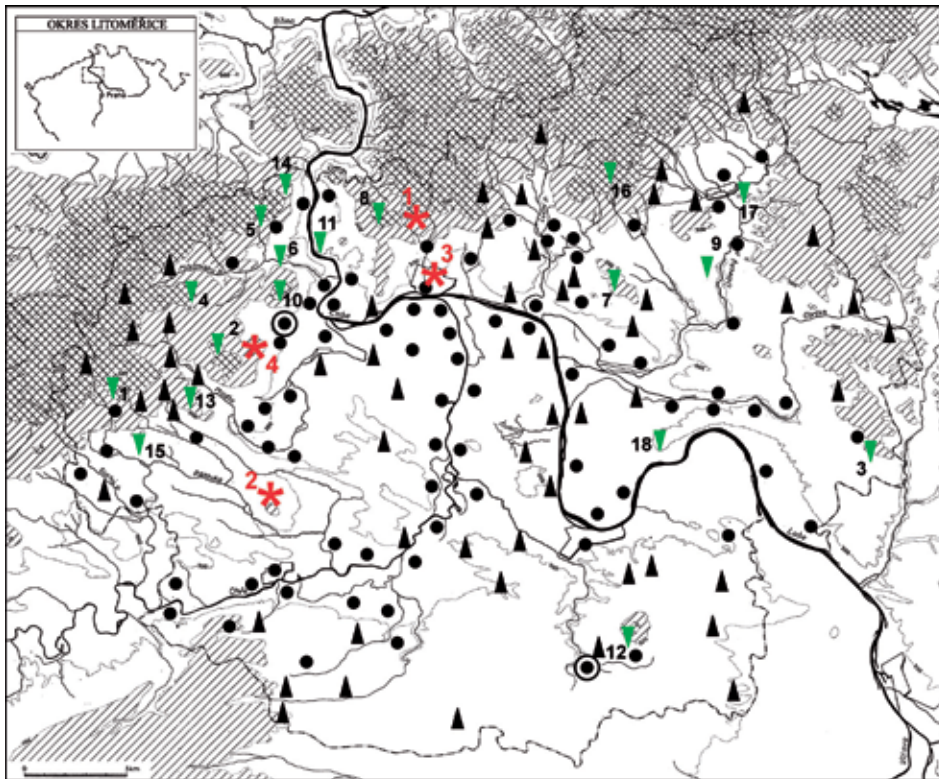
Stejně významným momentem, jako je výskyt vně neolitické ekumeny, je i skutečnost, že řada těchto nálezů je z poloh, z nichž pocházejí depoty bronzů či jednotlivé bronzové předměty, dnes běžně interpretované jako předměty votivního charakteru (Boreč, Dobrý, Dubí hora, Milešovka, Liščín, Ostré, Plešivec, Sedlo: *Zápotocký 1969*, 342; *Smrž – Blažek 2002*, 803); totéž jsme ostatně konstatovali už u lokalit s neolitickou keramikou – Házmburku, Malého Hradiště a Ovčina (*kap. 2.*).

4. Otázka interpretace pravěkých nálezů z hor a vrchů Českého středohoří

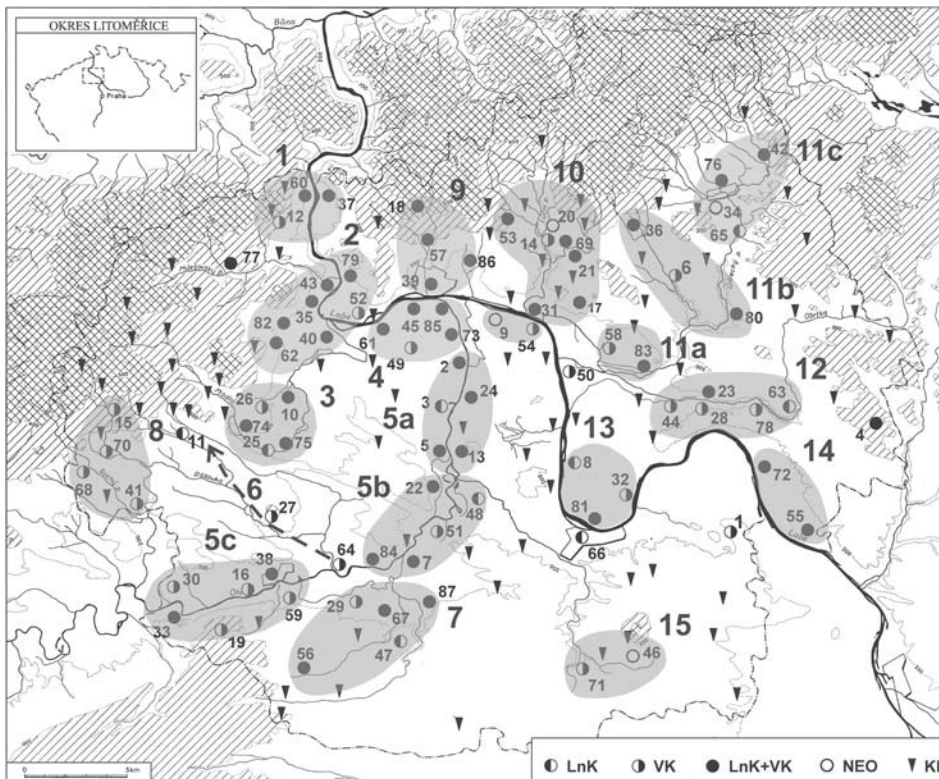
České středohoří uzavírá litoměřický sídelní region po celé jeho severní straně. Jeho souvislé vulkanické pásmo je labskou průrvou rozděleno na dvě části – milešovskou a litoměřickou. K jihu, směrem do mírně zvlněné pahorkatiny českého vnitrozemí, se třetíhorní sopečná činnost projevila už jen jednotlivými výraznými kopci (Kvítel, Hořidla, Sovice) a zasáhla až do ploché Klapské a Řipské tabule (Házmburk, Říp). Celý tento kraj působí, zvláště pokud přicházíte od jihu, z vnitrozemí, snovým až magickým dojmem, v Čechách a patrně i v celé střední Evropě neopakovatelným. Výrazný vertikální rozměr krajiny, viditelný z většiny zdejších sídelních poloh, zde dosahuje takřka 700 m (měřeno z rozdílu mezi úrovní Labe na soutoku s Ohří (148 m n.m.) a vrcholem Milešovky (836 m n.m.), vzdálených od sebe pouhých 15 km), čímž se její ráz výrazně liší od krajinného rázu ostatních pravěkých regionů.

Náš příspěvek se týká neolitických nálezů pocházejících z poloh pro osídlení nevhodných. Tyto je třeba odlišovat od jiné kategorie nalezišť – od tzv. **výšinných** či **strategických sídlišť**, situovaných na místech sice vyvýšených, avšak příhodných pro stálý pobyt, s dostatečným hospodářským zázemím. V neolitu není tento druh sídel častý, navíc se, pokud známo, neliší ani zástavbou od rovinných osad. Jejich relativně řídký výskyt dokládá i fakt, že na Litoměřicku z cca 138 neolitických lokalit je jen osm výšinných. Zdá se proto, že k osazování těchto poloh docházelo jen příležitostně, bez snahy o jejich strategické, obranné či společenské využití (k jejich frekvencím a významu v průběhu staršího pravěku v SZ Čechách, včetně Litoměřicka, srv. *Smrž 1991; Zápotocký 2000*).

Na otázku interpretace archeologických nálezů z vysokých poloh nesídlištního charakteru bylo v našem regionu upozorněno – tehdy v souvislosti s depoty bronzů z kopců a hor Středohoří – již v jedné z příloh práce o významu Labe jako spojovací a dopravní cesty (*Zápotocký 1969*, 330). Příмым podnětem k našemu příspěvku se pak stal rozbor a výklad bronzů objevených na vrcholu Kletečné, na jehož podnětné závěry vcelku navazujeme a z něhož jsme použili i motto, které přesně odpovídá tomu, jak jsme k novým materiálům a této tematice

Obr. 7. Mapa okresu Litoměřice s polohou hor a vrchů s nálezy: hvězdička – neolitické keramiky (1-4); obrácený trojúhelník – kamenné nástroje lokalizované na kopce (1-18); trojúhelník – ojedinělé kamenné nástroje mimo sídlištní polohy; kolečko – lokality s neolitickými sídlištními nálezy.

Obr. 8. Mapa okresu Litoměřice s neolitickými mikroregiony (areály s keramikou lineární, vypíchanou a lengyelskou).

dospěli (*Smrž – Blažek 2002*). Jmenování tři autoři – stejně jako *J. Bouzek (2002)* ve svém výstižném komentáři k depotu z Kletečné – se v opozici k dlouho platnému profánnímu výkladu, a jistě i proto, že vycházejí ze znalosti krajiny i z charakteru konkrétních lokalit – shodují v názoru, že nálezy bronzových artefaktů z vrcholů či svahů hor a vrchů lze s max. pravděpodobností spojit s neprofánními aktivitami, resp. vykládat je jako „memoria“ – tedy jako stopy votivních obřadů. Podobné obřady se podle etnografických i antických zpráv prováděly z různých důvodů a za nejrůznější účelem – zpravidla v souvislosti s významnými událostmi v životě pravěkých komunit, obracejících se s poděkováním či prosbou k vrcholům hor jako sídlu uctívaných božstev či místům jejich sídlu blízkým.²

5. Stopy neolitických aktivit z hor a vrchů Čech a sousedních zemí

České středohoří se svými „horskými“ nálezy jistě není jediný mezi střeoevropskými neolitickými regiony. Nicméně počet podobných případů z jiných krajů se nezdá velký. Pokud jde o neolitickou keramiku, k té analogie z Čech chybí; známé jsou ale případy broušené industrie neo- a eneolitického stáří z podobných situací. Tak v centru hořovické kotliny se tyčí vrch **Plešivec** (654 m n.m.), impozantní, namáhavě přístupná hora, odkud pochází více kusů kamenné industrie obou neolitických kultur (*Stolz 2009*). Výjimečným objevem z Berounska je kultovní areál na vrchu **Bacín** (499 m n.m.), který je nejvyšším bodem Českého krasu; v krasové puklině nalezena m.j. též nádoba z okruhu sídlištní keramiky kultury se šňůrovou keramikou (*Matoušek – Turek 1998*). Zdejší situace je významná též proto, že je zatím jediným případem „horského“ kultovního areálu z období eneolitu (*Neustupný 2008*, 20). V rakovnické kotlině je nejvyšší polohou trať „V jezírkách“ a „Pod Džbánem“, k.o. Krušovice (464 m n.m.) v pohoří **Džbán**; zde se nálezy od doby k. lineární až do středověku soustřeďovaly kolem dvou vyvěrajících pramenů (*Zápotocký 2007*, obr. 12). V tomto případě spíše než vysoká poloha to byly prameny, u nichž mohly probíhat různé rituály spojené s krátkodobými pobyty. V této oblasti se jednotlivé kamenné nástroje nacházejí prakticky i na všech zdejších okrajových pásmech kopců s výškami až 550 m n.m., ty jsme ale spojovali spíše s praktickým využíváním lesů či s pohybem po stezkách spojujících sousední regiony. V západních Čechách je možno v této souvislosti zmínit snad polohu Milínov, známou spíše pod názvem „Lopata“, skalnatou ostrožnu (422 m n.m.) na svahu hory **Lopata** (452 m): ojedinělé střepy k. lineární ze sekundárně přemístěné vrstvy mohly event. pocházet i z vrcholu hory (*Chytráček – Metlička 2004*, 195). V tomto případě by bylo možné o hospodářském charakteru nálezu pochybovat. Neolitickým osídlením Pardubicka a Hradecka ve východních Čechách se v poslední době zabývala řada autorů (*Pavluš – Vokolek 1992; Květina 2001; Končelová 2005*), nálezy z krajních poloh ale nezmiňují. Podobně i v relativně bohatém souboru eneolitické broušené industrie z oblasti čáslavské kotliny a přilehlé partie Českomoravské vrchoviny nálezy z hor a vrchů chybí; votivní charakter lze tu přičíst jen depotu dvou eneolitických sekeromlatů z „Červené skály“ u Březí, okr. Kutná Hora či broušenou industrii z oblasti skalního útvaru „Mastná bába“ u Římovic, okr. Havlíčkův Brod (*Zápotocký 2002*, 161, 166).

Jak už řečeno, analogie k „horským“ nálezům neolitické keramiky z Čech chybějí; zajímavé je, že pokud lze soudit z literárních údajů, docházíme ke stejně negativnímu zjištění i v sousedních zemích. Na **Moravě**, kde kultura s keramikou vypíchanou je ve svém starším období doložena na celém území, v době mladšího stupně již jen v severní polovině země, jsou sídliště lokalizována nejčastěji v nížinných polohách a nálezy keramiky z vrchů či kopců nejsou hlášeny (*Podborský a kol. 1993; Kazdová 2001; Podborský 2006*). Na **Slovensku** se vypíchaná keramika vyskytuje naprosto ojediněle spíše jako příměs – import v současné lengyelské

¹ Stejnou interpretaci zastávají i autoři statě o pravěkých nálezech z Řípu (*Waldhauser – Novák – Slabina 2008*). V širším, obecnějším rámci se této tématice věnovalo v naší literatuře v posledních letech více prací, v nichž též nalezneme odkazy na bohatou celosvětovou literaturu. Tak *V. Matoušek (1999)* ve své studii o významu hor a jeskyní konfrontoval nálezovou situaci v Čechách se situací ve vybraných regionech Evropy; výsledky, inspirativní co se týče úvah o motivaci využívání těchto krajních poloh, jsou ale do jisté míry zkrácené tím, že mezi „hory“ zařazuje též výšinná sídliště. Pro období neolitu dospěl k závěru, že jím konstatovaný rozdíl mezi častým využíváním jeskyní a minimálním hor lze zdůvodnit primární vazbou neolitického člověka na zemi a podzemí (*l.c.*, 453). Na výklad významu „horských“ nálezů se na základě antických pramenů zaměřila *M. Dufková (1999)*; rovněž z nich je zřejmé, že jeskyně a hory v prostředí středomořské krajiny, pokryté vápencovými masivy s četnými krasovými jeskyněmi, byly integrální součástí každodenního života, a jako takové se staly součástí kultu, místem zrození a sídlem bohů. A obdobný výklad pravěkých nálezů z hor přináší příspěvek v publikaci *Hora hor [Mařík – Maříková-Kubková (eds.) 2005]*, čerpající z prostředí societ od Egypta až po Čínu. Mnoho informací na toto téma nalezneme též v široce koncipované práci o náboženství *V. Podborského (2006)*.

kultuře. Lengyelská kultura zde sice oproti předchozí kultuře s keramikou lineární vyhledává vyšší polohy, ale ve všech případech se jedná o sídliště, nálezy neprofánního rázu z vysokých kopců nejsou zmiňovány (Pavúk 1998). Lineární keramika pronikla až do podhůří Vysokých Tater, ale i zde jsou uváděny lokality sídlištní (Soják 2004 se starší literaturou) – i když v případě Gánovců lze uvažovat o kultovním využíváním léčivých pramenů. Také v Malých Karpatech na pomezí moravsko-slovenském jsou sice doklady osídlení výšinných lokalit, ale jen industrie na kopcích již od neolitu (Farkaš – Plachá 2002). V **Rakousku** osídlení s lineární keramikou nepřesahuje výšku 400 m n.m., s vypíchanou keramikou jen ve dvou případech, v obou jde ale o otevřené sídliště na svahu založené na hnědozemí na spraši (Ober- a Untermixnitz: Lenneis 1977, Tab. XIV). Nálezy z vysokých kopců, z poloh nevhodných k sídlení odtud zatím uváděné nejsou (Lenneis – Neugebauer-Maresch – Ruttkay 1995). V **Dolním Bavorsku** jsou neolitické kultury – LnK, StK a skupina Oberlauterbach – rozšířené hlavně na terasách Dunaje a Isaru a na jejich menších přítocích (Reinecke 1980; Bayerlein 1985, Abb. 18-19; Schmotz 1989). Na vysokých kopcích zatím jejich keramika nebyla zachycena. Při průzkumech Bavorského lesa a Šumavy došlo k objevu jednotlivých nálezů, hlavně neolitických kamenných hlazených i štípaných nástrojů a ojedinele i zlomků keramiky (Michálek 1997). Prozatím jsou interpretovány jako pronikání do vyšších poloh z důvodů hospodářských (Valde-Nowak 1997) nebo mohou značit průběh pravěkých cest mezi oběma regiony po obou stranách Šumavy. V **Posálí** je průměrná nadmořská výška sídlišť s vypíchanou keramikou – 160 m – ještě nižší než na Litoměřicku a pouze tři lokality překračují výšku 300 m n.m. Z vyšších poloh, kterými je Posálí ohraničeno ze západu i z jihu, z Harzu a Durynského lesa s výškami i přes 700 m n.m., nejsou nálezy keramiky registrovány (Kaufmann 1976, Tab. 16). Sídlištní lokality s keramikou vypíchanou ve **Slezsku a Velkopolsku** a sesterských skupin Samborzec-Opatów a Malice v **Malopolsku** se vesměs nacházejí v nížinných polohách do nadmořské výšky 200 m, maximálně do 300 m v podhůří Orlických hor, Jeseníků a Tater. Nálezy nesídlištního charakteru z vysokých hor nejsou zmiňovány (Kulczycka-Leciejewiczowa 1993; 2006; Kaczanowska – Kozłowski 2006).

Náš přehled je jen předběžný, nicméně naznačuje, že podobná situace jako v oblasti Českého středohoří nemá, pokud jde o nálezy neolitické keramiky a broušené industrie neo- a eneolitického stáří z výšinných poloh nesídlištního charakteru, v zemi zatím obdoby. Těžko říci, zda jde o nepoměr daný stavem výzkumu, nebo svérázem zdejšího kraje, jak už v souvislosti neobvyklou koncentrací depotů bronzů uvažovali Z. Smrž a J. Blažek (2002, 803); zatím se zdá, že obojí má svou váhu.

6. Závěr

V našem příspěvku sledujícím výskyt nálezů neo- až eneolitického stáří z oblasti vrchů a hor Českého středohoří pracujeme s prameny dvojího druhu, jejichž interpretační úroveň se liší: zatímco v případě keramiky je neprofánní výklad vysoce pravděpodobný, interpretace původního významu nálezů kamenné industrie z takových poloh není ve většině případů jednoznačná.

Přítomnost **keramických nádob** z doby kultury s keramikou vypíchanou, zjištěná zde na třech dominantních kopcích (Házmburk, Mostná hora, Ovčín; čtvrtý neolitický nález – Malé Hradiště – není blíže datovatelný), tvarem i výzdobou výjimečných, nás vede k závěru, že **již v neolitu, podobně jako v mladším pravěku, měly určité vrchy či hory pověst posvátných míst**, s nimiž se pojily různé náboženské obřady, prosebné rituály či jiné společné aktivity, včetně vítání jara, oslav úrody apod., přičemž nálezová situace z Mostky dovoluje uvažovat též o lidských obětech. V literatuře běžně uváděné historické či etnografické paralely pouze naznačují, jaký ráz mohly tyto rituály mít. Všechny kopce jako dominanty kraje jsou vzájemně od sebe na dohled, mohlo se kupř. jednat i o časově shodné akce více komunit, spojené s daleko viditelnými ohni na vrcholech. Nevylučuje to ani ta skutečnost, že nalezené nádoby pocházejí ze stejného časového úseku a navíc dvě z nich si jsou tvarem i výzdobou podobné. Z jiných období neolitu nálezy keramiky z podobných situací neznáme, z eneolitu je vzácným případem nádoba kultury se šňůrovou keramikou z prostoru kultovního místa z vrchu Bacína (Matoušek – Turek 1998).

Kamenné nástroje z kopců a horských údolí se zpravidla braly za svědectví pohybu lidí v dané krajině za účelem sběru lesních plodů, lovu zvířete či těžby dřeva, listů, event. jako doklad přechodů přes tato pásma. Nálezy mladších nálezových kategorií, jako jsou depoty či jednotlivé kusy bronzové industrie, s podobnými aktivitami, jako kupř. s těžbou dřeva nebo sběrem, ovšem spojovány být nemohly. V jejich případě byl aplikován jiný profánní výklad, obvykle jako sklady obchodníků či řemeslníků ukryté na obtížně schůdných cestách. Dnes i u této kategorie nálezů převládá názor, že šlo o kultovní či votivní akce místních komunit (Zápotocký 1969; Hänsel – Innenhofer 1997; Smrž – Blažek 2002; Moucha 2005; Kylicová 2007). Stejným způsobem můžeme uvažovat v případě kamenných nástrojů – tedy že alespoň část z nich mohla mít **funkci neprofánních depotů**.

Z hospodářských důvodů nebylo třeba stoupat na tyto strmé vrchy – navíc kamenité a bezlesé, jejichž rozlehlé, hospodářsky využitelné spodní partie kryté lesy (v Českém středohoří konkrétně květnaté bučiny a dubohabrové háje: *Mikyška a kol. 1972*) byly bližší a přístupnější. Mohlo jít ovšem též o náhodné ztráty od lidí, kteří chtěli jen poznat a prozkoumat své okolí, aniž přitom sledovali praktický či náboženský účel.

Podstatným závěrem plynoucím z rozboru „horských“ nálezů obou kategorií – keramiky a kamenných nástrojů – tedy je, že **existenci kultu hor a vrchů lze s vysokou pravděpodobností, v případě keramiky hraničící s jistotou, posunout již do období neolitu**. U materiálů prezentovaných v této práci podporuje takový výklad i mimořádná vertikálnost krajiny Českého středohoří. Lze si jen přát, aby upozornění na tuto skutečnost přispělo k většímu zájmu o tuto problematiku.

V návaznosti na předchozí téma zmíníme jinou nesídlitní kategorii neolitických památek – **nálezy z jeskyní a abri** (*Sklenář – Matoušek 1994; Matoušek 1999*). Jsou snadněji přístupné, lépe v zemi zachované a archeologové i speleologové jim věnují zvýšenou pozornost – oproti nálezům z kopců jsou proto zdánlivě běžné. Nalézt podobné artefakty, zvláště keramiku, na bližší nevymezeném povrchu hor a vrchů je – na rozdíl od prostorově omezených jeskyní – otázkou šťastné náhody a pozornosti nálezce. Keramika navíc snadno podléhá rozpadu, zvláště v kamenité suti, a také nepoutá takovou pozornost ani zájem jako bronzы či opracované kameny. „Zdánlivě“ říkáme proto, že prostředí jeskyní a hor lze jen těžko srovnávat, a také proto, že se prostorově téměř vylučují: např. na Litoměřicku, v oblasti Středohoří, jeskyně vůbec chybí. Naopak ve třech krasových oblastech s četnými jeskyněmi a abri – v Českém krasu, Českém ráji a Polomených horách, evidujeme z dominantních kopců či jejich svahů, jako jsou Plešivec, Mužský či Ronov, též kamenné nástroje, ty ale zůstávají při úvahách o kontrastu mezi funkcí jeskyní a hor stranou pozornosti. Navíc ze všech cca 40 jeskyních útvarů s neolitickými nálezů v celých Čechách jen asi u sedmi lze uvažovat o nějakém neprofánním využití: buď jde – jako ve Lhotě – o výjimečnou, gynecomorfní nádobu (*Peša 1998*), nebo o doklady rituálního nakládání s lidskými těly (*Zápotocká 1998*). Ve světle nových zjištění z oblasti Českého středohoří se závěr o jednoznačné vazbě neolitického člověka na zem a podzemí (*Matoušek 1999; srv. pozn. 2*) nezdá podložený; spíše lze říci, že oba protipóly – jeskyně a hory – hrály, podobně jako tomu bylo v antickém starověku (*Dufková 1999*), v jeho duchovním životě rovnocennou roli.

Původně, když jsem se sběrem nálezů na Litoměřicku začínala, jsem dokonce zvažovala, zda sopečné kopce ve zdejší kraji nemohly být určitou náhradou za rondely, tehdy již známé z většiny neolitických regionů Čech (*Pavlu – Rulf – Zápotocká 1995*). V posledních letech se však objevily i ve zdejší kraji – a dokonce na stejných místech jako výše uvedené nálezů z kopců (Ovčín – rondel Vchynice, Říp – rondel Straškov), navíc s nimi rámcově současné. Náboženský a společenský život neolitiků se tak ukazuje složitější: vedle využívání a uctívání výrazných či zvláštních přírodních útvarů v krajině – hor, skal, jeskyní, pramenů – již velmi brzy, nejpozději v mladším neolitu, považovali za potřebné stavět i velké a neuvěřitelně pracné sociokulturní objekty – rondely, jejichž přesný účel pro nás stále zůstává nepoznatelný.

SUMMARY

During the processing information on the Litoměřice region Neolithic settlement we have noticed several sites that do not correspond with prevalent image of Neolithic settlement areas. We are talking about ceramics and polished stone industry found on tops and slopes of České středohoří Mts. volcanic hills and their southern foothills. Three ceramics find sets (Házmburk, Mostka, Ovčín) belong to younger phase of Stroke Pottery Culture, one (Malé Hradiště) belongs generally to the Neolithic period without further chronological setting. Stone industry is dated generally as young Stone Age, potentially to the Eneolithic period. Eighteen find sets containing one or more pieces of polished or chipped stone industry relate to single mountains and hills and further eleven, found in mountainous areas of České středohoří, lack exact setting information.

In our contribution, aside from the description of find situations, we have tried to interpret these artifacts in context of local peculiar landscape and also to point out their relationship to the settlement of the whole Litoměřice basin. We conclude that finds of vessels exceptional by shape and decor could be interpreted as remembrance of further unspecified rituals or celebrations, held on peaks or slopes of dominant hills of the České středohoří Mts. Part of stone industry found in these settings could have had a similar function but could equally be only evidence of another activities. We can assume to reveal such finds (Bergfunde) in other regions with similar environment; nevertheless, on the basis of cursory comparison with the situation in other Bohemian regions and neighboring countries, the situation detected in the České středohoří Mts. area seems to be quantitatively exceptional. Contrary to the opinion that Neolithic man was attached chiefly to the ground and underground, we believe that both of these extreme poles (caves and mountains) have played an equal and important role in his religious life.

Translated by Kamila Remišová Věšínová

- Bayerlein, P. M. 1985: Die Gruppe Oberlauterbach. Kallmünz/Opf.
- Blažek, J. – Kotyza, O. 1990: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Litoměřicích. I. Fond Libochovice. Teplice.
- Blažek, J. – Kotyza, O. 1995: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Litoměřicích. II. Fond Třebenice. Teplice.
- Bouzek, J. 2002: K depotům v Českém středohoří, *Archeologické rozhledy* 54, 811-812.
- Budínský, P. 1966: Příspěvky k pravěku severozápadních Čech. Výzkumy a objevy teplického muzea v l. 1947-1965. Teplice.
- Budínský, P. 1985: Archeologické nálezy z Litoměřicka a z neznámých nalezišť ve sbírce teplického muzea. Teplice.
- Cvrková, M. 1984: Archeologická sbírka Okresního vlastivědného muzea v Ústí n. L. Teplice.
- Dufková, M. 1999: Hora a jeskyně ve starověkých pramenech, *Archeologické rozhledy* 51, 457-467.
- Farkaš, Z. – Plachá, V. 2002: Neolitické a eneolitické nálezy z Malých Karpat a otázka výšinných sídlišť. In: *Otázky neolitu a neolitu našich krajín* 2001. Nitra, 73-87.
- Gojda, M. 2001: Leteckoarcheologický průzkum v rámci projektu „Sídlní prostor pravěkých Čech“ v r. 2000. *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 45, 7-8.
- Grygiel, R. 2008: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Ostonek. Tom II. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lengyelskiej – The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Ostonki Region. *Lódź*.
- Hantschel, F. 1897: Prähistorische Fund-Chronik für das Gebiet des Nordböhmisches Excursions-Clubs und die angrenzenden Landstriche. *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 20, 1-43, 218-264, 351-378.
- Hašek, J. – Smrž, Z. – Šilhová, A. 2007: Sekerka s raménky z vrchu Ostrý (k.ú. Březno, okr. Litoměřice), *Archeologické rozhledy* 59, 336-352.
- Hänsel, A. – Innerhofer, F. (Red.) 1997: Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas. Berlin.
- Chytráček, M. – Metlička, M. 2004: Die Höhensiedlungen der Hallstatt- und Latènezeit in Westböhmen. *Památky archeologické – Supplementum* 16. Praha.
- Kaczanowska, M. – Kozłowski, J. K. 2006: Grupa Samborzecko-Opatowska. In: *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Malopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi*. Kraków, 23-36.
- Kaufmann, D. 1976: Wirtschaft und Kultur der Stichbandkeramiker im Saalegebiet. Berlin.
- Kazdová, E. 2001: Osídlení střední Moravy v postlineárním neolitu. *Pravěk NŘ – Supplementum* 8. Brno, 78-94.
- Kern, J. 1925: Der Kleine Radischken bei Leitmeritz – eine vorgeschichtliche Signalstation, *Sudeta* 1, 165-185.
- Končelová, M. 2005: Struktura osídlení lidu s lineární keramikou ve východních Čechách, *Archeologické rozhledy* 57, 651-706.
- Křivánek, R. 2002: Geofyzikální měření Archeologického ústavu na archeologických lokalitách v r. 2001. *Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 49, 12-14.
- Křivánek, R. 2009: Geofyzikální měření rondelu ve Vchynicích, okr. Litoměřice. Most.
- Kulczycka-Leciejewiczowa, A. 1993: Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Wrocław.
- Kulczycka-Leciejewiczowa, A. 2006: Kultura ceramiky wstęgowej klutej w południowej Polsce. In: *Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Malopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi*. Kraków, 9-21.
- Květina, P. 2001: Neolitické osídlení Chrudimska, *Archeologické rozhledy* 53, 682-703.
- Kylicová, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. *Prähistorische Bronzefunde XX/12*. Stuttgart.
- Lenneis, E. 1977: Siedlungsfunde aus Poigen und Frauenhofen bei Horn. Horn – Wien.
- Lenneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttkay, E. 1995: Jungstezeit im Osten Österreichs. St. Pölten – Wien.
- Mařík, T. – Maříková-Kubková, J. (eds.) 2005: Hora hor. Příspěvky z mezioborového kolokvia. Praha.
- Matoušek, V. 1999: Hora a jeskyně. Příspěvek ke studiu vývoje vztahu člověka a jeho přírodního prostředí ve střední Evropě od neolitu do raného středověku, *Archeologické rozhledy* 51, 441-456.
- Matoušek, V. – Turek, J. 1998: Nález nádoby sídlištního typu šňůrové keramiky z vrchu Bacína, k. ú. Vinařice, okr. Beroun, *Archeologické rozhledy* 50, 359-374, 486.
- Michálek, J. 1997: Bemerkungen zur vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung jenseits und diesseits des Böhmerwaldes. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 6. Espelkamp, 130-153.
- Mikyška, R. a kol. 1972: Geobotanická mapa ČSSR. 1. České země. Praha.
- Moucha, V. 2005: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.
- Neustupný, E. 1995: The significance of facts, *Journal of European Archaeology* 3/1, 189-212.
- Neustupný, E. 2008: Všeobecný přehled eneolitu. In: E. Neustupný (ed.): *Archeologie pravěkých Čech* 4. Eneolit. Praha, 11-26.
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1995: Bylany rondel. Model of the neolithic site. *Památky archeologické – Supplementum* 3, 7-123.
- Pavlu, I. – Vokolek, V. 1992: Early Linear Pottery culture in the east Bohemian region, *Památky archeologické* 83, 41-87.
- Pavúk, J. 1998: Die Lengyel-Kultur. In: Preuß, J. (Hrsgb.): *Das Neolithikum in Mitteleuropa* 1/2. Weissbach, 316-330.
- Peša, V. 1998: Rituální nádoba z Polomených hor, *Vesmír* 77, 602, 638.
- Podborský, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů – Die Religion der Ureuropäer. Brno.
- Podborský, V. a kol. 1993: *Pravěké dějiny Moravy*. Brno.
- Preidel, H. 1942: Verzeichnis der bandkeramischen Funden in Böhmen. Manuscript. Archiv ARÚ Praha.
- Reinecke, K. 1980: Die Linearbandkeramik in Niederbayern. In: *Beiträge zur Geschichte Niederbayerns während der Jungsteinzeit*. Landshut, 4-27.
- Schmoltz, K. 1989: Die vorgeschichtliche Besiedlung im Isarmündungsgebiet. München.
- Sklenář, K. 1992: Archeologické nálezy v Čechách do roku 1870. Prehistorie a protohistorie. NM Praha.
- Sklenář, K. – Matoušek, V. 1994: Die Höhlenbesiedlung des Böhmisches Karstes vom Neolithikum bis zum Mittelalter. *Fontes archaeologici Pragenses*. Pragae 20.
- Smrž, Z. 1991: Výšinné lokality mladší doby kamenné až raného středověku v severozápadních Čechách, *Archeologické rozhledy* 43, 63-89.

- Smrž, Z. – Blažek, J. 2002:* Nález bronzových srpů z hory Kletečná (706 m n.m.) v Českém středohoří. K votivním nálezům z vrcholků kopců a hor. *Archeologické rozhledy* 54, 791-810.
- Soják, M. 2004:* Neolitické sídlisko v Gánovciach na Spiši (severovýchodné Slovensko), *Acta Archaeologica Opaviensia* 1, 183-212.
- Stocký, A. 1926:* Pravěk země české. I. Věk kamenný. Praha.
- Stolz, D. 2009:* Neolitické a eneolitické osídlení Hořovické kotliny se zaměřením na kamennou industrii. Rkp. dizertační práce. UK Praha.
- Trefný, M. – Chroustovský, L. – Janíček, L. – Křišťuf, P. 2007:* Archeologický výzkum výšinné polohy Sovice, k.ú. Vetlá, okr. Litoměřice. In: *Archeologické výzkumy v Čechách 2007. Zprávy ČAS Supplementum* 71. Praha, 7-8.
- Turek, J. 2005:* Neolit – mladší doba kamenná. In: *Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol.: Pravěká Praha. Praha, 157-239.*
- Valde-Nowak, P. 1997:* Surwey im inneren Bayerischen Wald, *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 6. Espelkamp, 154-160.
- Vávra, M. 1990:* Die Höhensiedlungen der Lengyel-Kultur in Böhmen, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 73, 183-189.
- Vencl, S. 1967:* Depot čepelí z Borče, o. Litoměřice, *Archeologické rozhledy* XIX, 180-186.
- Waldhauser, J. – Novák, L. – Slabina, M. 2008:* Archeologie hory Říp, *Archeologie ve středních Čechách* 12, 300-318.
- Zápotocká, M. 1998:* Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500-4200 B.C.). Gräber und Gräberfelder der Kultur mit Linear-, Stichband- und Lengyel-Keramik. Praha.
- Zápotocká, M. 1999:* Stvolínky u České Lípy. První dům kultury s vypíchanou keramikou v Čechách, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university, řada M4*, 61-72.
- Zápotocká, M. 2007:* Osídlení okresu Rakovník v době kultury s vypíchanou keramikou, *Archeologické rozhledy* 59, 219-277.
- Zápotocká, M. 2009:* Neolitické sídelní regiony v Čechách (ca 5300-4400 př. Kr.). Region Litoměřicko. *ASM* 18. Praha.
- Zápotocký, M. 1963:* Pravěké nálezy z vrchu Házmburku u Klapého, *Archeologické rozhledy* 15, 432-446.
- Zápotocký, M. 1969:* K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty – Zur Bedeutung der Elbe als Verbindungs- und Transportweg, *Památky archeologické* 60, 277-366.
- Zápotocký, M. 1972:* Příspěvek k osídlení Úštěcka v pravěku a raném středověku. *Archeologická sbírka bývalého muzea v Úštěku, Litoměřicko* 9, 67-81.
- Zápotocký, M. 1975:* Archeologické nálezy a výzkumy litoměřického muzea v letech 1945-1973, *Výzkumy v Čechách 1973*, Praha, 191-246.
- Zápotocký, M. 1977:* Zprávy o archeologických nálezech z Roudnicka v časopisech Podřipan, Říp a Podřipský kraj z let 1870-1929. *Výzkumy v Čechách 1974 – Supplementum*. Praha, 43-85.
- Zápotocký, M. 1988:* Pravěká výšinná sídliště a hradiště na Litoměřicku (1. část), *Archeologické rozhledy* 40, 121-154.
- Zápotocký, M. 1989:* Pravěká výšinná sídliště a hradiště na Litoměřicku (2. část), *Archeologické rozhledy* 41, 506-542.
- Zápotocký, M. 2000:* Cimburk und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen. *Památky archeologické – Supplementum* 12. Praha.
- Zápotocký, M. 2002:* Eneolitická broušená industrie a osídlení regionu Čáslav – Kutná Hora. In: *Pavů, I. (ed.): Bylany Varia* 2, 159-228.